

Envigogika: shrnutí čísla 2016/XI/1

Úvodník

Co *dělat*, a co spíše *nedělat*, to jsou otázky, které si pravděpodobně klade každý, kdo se snaží pochopit a zároveň vstoupit do současného dění, svou činností je ovlivnit. Jenomže jak? Myriády drobných aktivit se vznášejí prostorem, usedají na stránky Facebooku, novinového či jiného zpravodajství a plní rozličné informační kanály. Prostor je jimi přeplněn, připomíná to ale zdokumentovaný, na různých nosičích zachycený růst entropie, což ve svém souhrnu znamená rozklad. Pouze občas se z tohoto všeobecného sestupného pohybu vynořuje osobnost, která jejímu bouřlivému proudění vzdoruje – většinou proto, že uprostřed něho stojí na zemi, víceméně na místě. Nic (v tomto prostoru viditelného) nekoná. Spíše jen ukazuje, že *pasivita* není pouhou absencí činnosti, že tomu může být právě naopak: činnost je výsledkem nenaplněné pasivity. Když se člověk zastavuje, rozjímá; rozmýšlí si věci a hledá důstojnou cestu z momentální situace (chce být *nad* věcí), svou skutečnost teprve utváří. Taková *nečinnost* je pak stejně důležitá, jako čin, který ji teprve završuje. Vždy, když se *zdržujeme* komentáře, hlasování, nebo prostě *zadržujeme* emoce, které nás nutí cosi překotně učinit, ponecháváme prostor pro střetnutí svých přirozených sklonů s rozumem. A právě v tomto střetávání (tedy nikoli pouze v přirozenosti, nebo rozumu samém), je možno hledat základ naší životní moudrosti i všeobecné harmonie člověka a jeho světa.

O pasivitě, její souvislosti s nahodilým, píše [ve svém článku Zuzana Svobodová](#); uvažuje zde o způsobech, jakými jsme vystaveni světu a dějům kolem nás i v nás (uvádíme zde i zajímavé [recenzní poznámky](#) k tomuto textu). Autorka vidí, že podstatnou součástí naší každodennosti je nahodilost, kterou nelze plánovat ani jinak manipulovat, a dovozuje, že vědecké poznání je zde k ničemu – orientaci ve světě nahodilého nepomáhá, a nepřispívá ani k rozumnému nakládání s ním. Ono „rozumné“ se odkrývá teprve v péči o člověka a jeho domov. Na úvahy filosofického rázu navazuje Lubov Vladyková. Ve svém [textu o aplikované ekologické etice](#) dokládá nejen nutnost propojení různých přístupů (vědeckého – filosofického; hledání souladu mezi odlišnými hodnotami); navrhuje též, jaké schopnosti je třeba rozvíjet, aby se člověk dokázal citlivě, a přitom vědomě orientovat ve složitých environmentálních problémech, a při své činnosti být též morální bytostí.

Podobně, jako plodící stromy či vinná réva potřebují řezem omezovat ve svém růstu, aby vydaly kvalitní plody, tak také člověk musí uznat omezení svých nároků z hlediska sdílené morálky – bude pak snadněji hledat smysl svého života, který by prospíval jemu i dalším lidem. Toho si začínáme být vědomi spíše na mezinárodní úrovni (Františkova encyklika a klimatické dohody z Paříže), zatímco naše domácí praxe zatím příliš změn nepřináší (stále v mnoha ohledech vzhlížíme k minulosti). [Úvahy Jiřího Nečase](#) o prosazování klimatické politiky probouzí množství dotěrných otázek – je nám jakýkoli idealismus opravdu vzdálen, překáží naší „svobodě“, i kdyby jeho ideje byly ne-ideální, založené na pragmatickém základě? Bráníme se jim z principu, protože nepatří do našeho přizemně sekulárního světa, nebo již ideologie ne-idealismu tak dobře v našem prostředí zakořenila, že se jí nevzdáme ani z důvodů ryze racionálních? Že zde jde o nový typ racionality založený pohledem do budoucnosti, který lze rozvíjet na logickém základě, [dokládá Roman Andres](#): poskytuje návod, jak se dá *adaptace na změnu klimatu* (cíl, a tedy úhelny kámen takového uvažování) procvičovat ve školní praxi.

K tomu, aby politika byla morální, nebo se aspoň k morálce vztahovala jako ke svému referenčnímu rámci, je v našich končinách stále ještě daleko. [Rekapitulaci svých zkušeností z vrcholné politiky](#) nabízí Mikuláš Huba, slovenský ochránce přírody a profesor Geografického ústavu AV SR. Po čtyřech letech strávených ve slovenském parlamentu musí přiznat, že *užitečnost* se v politickém kalkulu chápe velmi specificky, a politické debaty na

tomto utilitárním základě postrádají složku rozumu. Úsilí jednotlivce se této logice postavit je pak vpravdě sysifovské. Tyto morální imperativy (rozum na straně dobra) doplňuje důrazný požadavek na rozvíjení přirozeného citění, pohybu, vnímání – orientace v přirozeném světě, kterou člověk (dítě) získává pobytem v nenarušeném přírodním prostředí. Že je čas takto (činnorodě, ne však produktivně) strávený základem zdraví a duševní pohody, o tom svědčí zkušenost i četné výzkumy především zahraniční. Nejnovější poznatky přehledně shrnuje Petr Daniš ve své knize *Děti venku v přírodě: ohrožený druh?* a [recenze Envigogiky](#) pouze doplňuje, že je potřeba nejen být (v přírodě) a vnímat ji (všemi smysly), používat ji jako vitaminu (pro harmonizaci myšlení i fyzických pochodů), ale též chápat přírodu jako svébytnou entitu, k níž se můžeme a máme racionálně přibližovat, aniž bychom ji dokázali plně uchopit (a tedy i podrobit). Dnes je však třeba především hlasitě vyzývat: *Jděte (s dětmi) ven!*, aby se z přemíry plánovaných („rozumných“) dětských aktivit tato nevytratila – to ostatně činí i Petra Hrubošová a Jitka Přerovská z Nadace Proměny Karla Komárka, které představují [varovné výsledky výzkumu](#) svědčící o tom, že se tak již děje.

Zdá se, že co je rozumné, a na druhé straně přirozené, se bude vždy znovu (za nových okolností) střetávat - tak jako v tomto čísle Envigogiky. K rozmýšlení a upevnění nového postavení člověka ve světě se možná bude nutné znovu učit rozumět jeho zákonitostem (například je nejprve vnímat v celé přirozené složitosti, popisovat jako „případové studie“, teprve potom vybírat poznatky, analyzovat je a využívat ku prospěchu člověka - jak uvádí zde představená [Metodika případových studií](#)), nově definovat cíle vzdělání (jak popisuje [recenze publikace dobré praxe](#) ve vysokoškolské výuce Andrey Klimkové), zkoušet se jinak dohodnout na správě svěřeného úseku světa, a to se všemi zúčastněnými (jak je dokáže najít [Metodika analýzy aktérů](#)), nebo i vytvářet zcela novou formu poznání (o čemž se diskutovalo na [konferenci o nových principech tzv. vědy udržitelosti](#), z níž vám přinášíme stručnou zprávu). Příjemné úvahy nad všemi těmi novotami, jež mají ovšem spíše vyplňovat chybějící prostor pro pasivitu, která je založena v přirozenosti, a kterou právě rozum vhodně doplňuje a překonává, vám opět přeje Envigogika.

Envigogika: shrnutí čísla 2016/XI/2

Úvodník

Vážení čtenáři,

po druhé v tomto roce 2016 Vám přinášíme soubor článků o environmentální výchově a příbuzných otázkách. Texty publikované v novém čísle Envigogiky vychází z různých pohledů a přístupů svých autorů, všechny ale svědčí o potřebě určitého zánění. V hlubším, zaujatějším pohledu se teprve ukazují nečekané souvislosti, otevírají nové možnosti. Vidíme zde, že environmentální výchova může být čistou vodou proudící v korytech suchopárných didaktických teorií; a každá rutina jí naopak škodí. Je potřeba se umět čerstvě dívat, hodnotit, a také nově spatřené bránit před nároky všední každodennosti, která uspává naši ostražitost. Bez soustavné obnovy a konfrontace našeho pohledu se skutečností, či s pohledy odlišnými, lze snadno podlehnout manipulaci a různým typům ideologie, které ohrožují přirozený svět člověka i jeho lidské určení.

Co otevírá tyto nové pohledy v tomto čísle; kdo zde přináší argumenty na podporu přístupů, jež jsou asi nějakým omylem pokládány za alternativní? [Monika Janáková se věnuje konceptu permakultury](#) a zkoumá jej ve vztahu k etablovaným teoriím environmentální výchovy. Její přehledová studie, vycházející z četných domácích i zahraničních zdrojů, vymezuje tento koncept spíše jako nástroj pro praxi, který může sloužit například k lepšímu využití zahrad ve výuce. Autorka dochází k závěru, že tento (permakulturní) úhel pohledu by ale mohl být užitečný i jinde, třeba pro podporu místně zakotveného nebo

zkušenostního učení. To by právě mohl odhalit teoretický výzkum, který v této oblasti prozatím chybí.

Kromě potřeby teorií, které by mimo jiné osvětlovaly souvislost mezi předmětem (obsahem) učení a použitými metodami, je také nutné se zabývat výsledky takového působení. Jak rozvíjet vztah k přírodě a vědět, že zvolené postupy byly účinné? Tuto otázku si klade [Silvie Svobodová a Roman Kroufek, kteří se věnují třem aspektům environmentální gramotnosti](#): *proenvironmentálním postojům, odhodlání k environmentálnímu jednání a reálnému environmentálně odpovědnému chování* v běžných životních situacích. Exaktními metodami zjišťují vzájemný vztah mezi těmito složkami a sledují působení dalších faktorů, například pohlaví a věku. Dochází k zajímavým závěrům především ohledně *vůle aktivně jednat ve prospěch životního prostředí*. Podobným směrem se ubírá [Jan Činčera a Jakub Holec – analýzou více než 70 studií dokládají obecné přínosy terénních programů formálního vzdělávání](#), a zkoumají také jejich dopad na žákovské znalosti, postoje, dovednosti, přesvědčení a chování. Vidíme tak, že terénní výuka je přínosná, u nás však není příliš rozšířená především kvůli předsudkům ze strany učitelů a vedení školy. To by mohlo překonat propojení výuky v učebně a v terénu, tzv. „rozmazaný“ přístup, který autoři doporučují. Možnostem vzdělávacích pobytů v přírodě se věnuje také článek [Centra environmentálního vzdělávání z pohledu učitelů Jana Činčery a Filipa Havlíčka](#), který ukazuje důvody pro volbu služeb těchto Center ze strany učitelů. Učitelé obecně považují úroveň nabízených programů za velmi kvalitní; do spektra poptávaných služeb spadají především krátké programy, které si učitelé vybírají na základě dobré zkušenosti, ceny a vzdálenosti. Nakonec, v anglickém textu tohoto čísla, píše [Michal Frainšic, Ivana Turčová a Andrew John Martin o českých letních táborech](#), které u nás mají dlouholetou tradici a mohly by inspirovat i programy zahraniční. Fenomén letních táborů je unikátní především z hlediska podmínek přípravy tábora a organizace jeho programu, který zařazuje turistiku, hry a aktivity v přírodě. Zásadní roli zde hrají kvalifikovaní, zkušení a vnitřně motivovaní vedoucí, kteří pracují dobrovolně a v jednoduchých podmínkách obvykle připravují jeden dvou- až třítydenní tábor celý rok. Odměnou jim je vědomí, že pobyt a pohyb venku pomáhá dětem si vytvářet kladný vztah k přírodě.

V inspirativním textu se [Valerián Franc zamýšlí nad předpoklady k učitelskému povolání v oboru biologie](#): na základě svých dlouholetých zkušeností se domýšlí, že některým adeptům ani jejich znalosti nepomohou překonávat odpor k některým živočichům a „nečistému“ přírodnímu prostředí obecně. Protože pak nedokáží se svými žáky sdílet bezvýhradnou lásku k přírodě, na které je založena schopnost trpělivě pozorovat její děje, neměli by na učitelské povolání nejspíš vůbec aspirovat. Uzavíráme novoročním pojednáním o Pavlově kázání v Aténách – [Jiří Nečas se věnuje nejen obsahu biblického sdělení](#), ale i jeho didaktické stránce. Vidíme, že (také) zde je důležitá opravdovost, nikoli kvantitativní ukazatele myšlenkového obratu.

Příjemné čtení všech našich textů vám za redakci Envigogiky přeji

Jana a Jirka Dlouzí